

Степан Петрович. 1819-1889 р. Спадкоємець Прокоповича П.І. Керівник школи бджільництва». На жаль, рік смерті на плиті не правильний. Це помилка організації, яка у 2008 р. встановила бронзовий пам'ятник Прокоповичу П.І. і зробила зовнішню реконструкцію кургану.

Отже, на основі виявлених та вивчених науково-джерельних матеріалів до наукового обігу вводяться маловідомі факти життєвого шляху педагога, експериментатора у бджільницькій справі, активного громадського діяча Степана Великдана. Він є продовжувачем справи батька, Петра Прокоповича, який був першим, хто перетворив вітчизняне бджільництво з простого промислу в науку.

Посилання

1. Різниченко В. С. Великдан. Реприн. вид. (Київ, 1925) – Стрий, 2010.
2. Такий В. Т.Г. Шевченко і П.І. Прокопович // Пасіка – 2005. – № 8.
3. Половникова С. Петро Іванович Прокопович: продовження роду // Матеріали науково-практичної конференції «Видатні діячі Батуринського краю», присвячена 230-й річниці з дня народження Петра Івановича Прокоповича. – Ніжин, 2005.
4. Прокопович П. Вибрані твори. Т.1. – Харків, 2010.
5. Прокопович П.И. Избранные статьи по пчеловодству. – М., 1960.
6. Обзор действий Департамента Сельского Хозяйства в течении пяти лет, с 1844 по 1849 год. – СПб., 1850.
7. Прокопович П. Про пчолу. – Стрий, 2010.
8. Москвитянин. Ч. III. – № 10, кн. 2, раздел V. М., 1850.
9. Домонтович М. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Черниговская губерния. – СПб., 1865.
10. Юрченко Т. Короткий нарис історії Українського пасічництва. – Стрий, 2008. Факсимільне видання з оригіналу видання Прилуцького Кооперативного Пасічницького Товариства, 1926.
11. «Порядок» – громадсько-політична та літературна газета, що виходила у Петербурзі в 1881-1882 роках.
12. Батурин: сторінки історії. Збірник документів і матеріалів. – Чернігів, 2009.
13. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. / Под ред. профессора М. Е. Андриевского, К.К. Арсеньева, Ф.Ф. Петрушевского. – СПб., 1890-1907.
14. Юбилей Степана Алексеевича Маслова 20 декабря 1868 года. – М., 1869.
15. Основа. Южно-русский литературно-учений вестник. – СПб., январь, 1861.
16. Різниченко В. Як погинула пасіка Прокоповича. Репринт. вид. (Київ, 1920). – Стрий, 2007.

Терех Н.И. Степан Великдан

На основе источников рассматривается жизненный путь и научно-образовательная деятельность выдающегося украинского пасечника Степана Петровича Великдана, продолжателя дела своего отца – известного деятеля отечественного пчеловодства Петра Ивановича Прокоповича, в результате чего анализируется его личный вклад в становление и развитие отечественного пчеловодства как науки.

Ключевые слова: пчеловодство, Прокопович, школа, учитель, помощник, почетный гражданин, книги на украинском языке.

Terekh M.I. Stepan Velykdan

On the basis of source materials the article describes lifetime,

scientific and educational activity of outstanding Ukrainian apiarist Stepan Petrovych Velykdan. He was a son of prominent figure of home beekeeping – Petro Ivanovych Prokopovych and a follower of his father's business. The author gives profound analyses of his personal contribution in formation and development of home beekeeping.

Key words: beekeeping, Prokopovych, school, teacher, assistant, honoured citizen, books in Ukrainian.

29.03.2011 p.

УДК 94 (477. 51) «18»

О.Я. Рахно

ЗЕМСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М.І. НЕПЛЮЄВА

Стаття присвячена аналізу життєвого шляху та земської діяльності Чернігівського губернського предводителя дворянства у 1872-1890 рр. М.І. Неплюєва.

Ключові слова: Микола Неплюєв, земство, гласний, губернський предводитель дворянства.

Микола Іванович Неплюєв (1825-1890) – чернігівський губернський предводитель дворянства у 1872-1890 рр., залишив по собі згадку серед сучасників і дослідників [1, 15; 2, 303-305] як захисник підвалин самодержавства, особливо на губернських земських зібраннях, де він головував за посадою предводителя. Втім, його життєвий шлях та громадська діяльність ще не знайшли відображення у науковій літературі. Дана стаття має на меті заповнити цю прогалину.

Рід Неплюєвих пруського походження. Його представники перейшли на службу до великого князя Олександра Ярославича Невського. Прізвище Неплюєвих отримало свою назву від нащадків Андрія Івановича за прізвищем «Кобила», який перебував на службі у московського князя Семена Івановича. Г.О. Милорадович зазначав: «У Андрея Івановича был праправнук Федор Иванович Неплюй, потомки коего Неплюевы служили Российскому Престолу дворянские службы в знатных чинах и жалованы были от ГОСУДАРЕЙ поместьями в Тверской, Новгородской, С.-Петербуржской, Черниговской и др. губерниях, и другими знаками почестей и Монарших милостей» [3, 153-154].

М.І. Неплюєв народився у 1825 р. у сім'ї гвардійського полковника Івана Івановича Неплюєва та його дружини – баронеси Берти Василівни Дибич. Подружжя мало ще синів Івана (1830 – ?), Василя (1831 – ?), Дмитра (1833 – ?) та дочку Наталію [3, 153].

Навчався М.І. Неплюєв у школі гвардійських підпрапорщиків і кавалерійських юнкерів. По її закінченні у 1843 р. був направлений на службу прапорщиком до лейб-гвардійського Драгунського полку. У 1846 р. згідно з його проханням був

переведений до лейб-гвардійського Кінно-Гренадерського полку. У 1849 р. М.І. Неплюєв був призначений ад'ютантом до командуючого резервними і запасними ескадронами Гвардійського і Гренадерського корпусів генерал-лейтенанта Коскуля. Однак у 1850 р. «по домашнім обставинам» був звільнений зі служби у чині штабс-капітана. З 12 червня 1854 р. по 17 липня 1857 р. М.І. Неплюєв за обранням дворянства перебував на посаді засадателя у Петергофському повітовому суді. Після того він повернувся до свого маєтку у Глухівському повіті Чернігівської губернії займатися чималим господарством. За обранням дворянства Чернігівської губернії з 25 серпня 1863 р. й до виборів 1866 р. М.І. Неплюєв був почесним попечителем Новгород-Сіверської чоловічої гімназії [4, 4].

М.І. Неплюєв був одружений з баронесою Олександрою Миколаївною Шліппенбах. Подружжя мало сина Миколу та дочок Марію і Ольгу. Серед їхніх дітей найбільше відомий Микола Миколайович (1851-1908) – громадський та релігійний діяч, автор книг і статей богословського, релігійно-публіцистичного й педагогічного напрямку, організатор Православного Хрестовоздвижеського Трудового братства [3, 153].

Із запровадженням у Чернігівській губернії в 1864 р. земських установ, М.І. Неплюєв долучився до справ місцевого самоврядування. Він був обраний Глухівським повітовим земським гласним. На засіданні першого Глухівського повітового земського зібрання 21 червня 1865 р. М.І. Неплюєв разом із гласними М.А. Терещенком, В.І. Туманським, Ф.Д. Красовським, О.Г. Трофименком, П.О. Чуйкевичем, М.В. Алферовим був обраний до складу комісії для розробки правил проведення щоденних засідань зібрання та інструкції повітській земській управі [5, 23]. 22 червня розроблені комісією документи одноголосно були схвалені зібранням і прийняті до керівництва [5, 26]. Того ж таки дня відбулись вибори голови та членів Глухівської повітової земської управи. Головою управи був обраний повітовий предводитель дворянства, штаб-ротмістр В.І. Туманський, членами – глухівський міський голова М.А. Терещенко, колезький асесор О.Г. Трофименко, штабс-капітан М.І. Неплюєв та козак Є.В. Орленко [5, 32]. У повітській земській управі «члену Н.І. Неплюєву предоставлено ближайшее заведывание городской больницы» [6, 68]. 23 червня М.І. Неплюєва обирають також гласним Чернігівського губернського земського зібрання [5, 28].

Зазначимо, що повітовим земським гласним він обирався упродовж всього свого життя. До того ж, у 1869-1874 рр. за обранням Глухівського повітового земського зібрання М.І. Неплюєв керував повітовою земською управою. Обов'язки губернського земського гласного він виконував чотири терміни

протягом 1865-1873 та 1883-1885 рр. [7, 24].

На засіданні повітового зібрання 25 червня 1865 р. під час обговорення питання про здешевлення та удосконалення проведення межування земельних володінь у повіті, голова зібрання вважав його обов'язкове проведення передчасним і «разорительною, опасною роскошью». Він поставив на голосування ряд питань, зокрема: «Следует ли просить об упразднении обязательного размежевания? Вопрос этот решен утвердительно большинством голосов (25 против 2). Не согласившиеся с мнением большинства, гласные Н.И. Неплюев и Ф.Д. Красовский, остались при мнении, которое предоставили себе подать в установленный срок» [8, 219]. М.І. Неплюєв та Ф.Д. Красовський удвох також негативно висловились щодо подання клопотання про ліквідацію Межевої палати [8, 220]. Обґрунтоване «мнение» гласних М.І. Неплюєва та Ф.Д. Красовського було додано до журналів земського зібрання [9].

Така позиція М.І. Неплюєва зміцнила його авторитет серед землевласників повіту та в урядових колах. Наступного року дворянством повіту «гвардии штабс-капитан Неплюев» був обраний головою Глухівської межової комісії та був затверджений на цій посаді керуючим Межевим корпусом 8 травня 1866 р. [10, 131]. Того ж таки року його обрали ще й Глухівським повітовим предводителем дворянства. Чернігівській губернатор затвердив обрання М.І. Неплюєва 18 червня 1866 р. На цій посаді він перебував до 1872 р. Разом з тим М.І. Неплюєв обирався гласним Глухівської міської думи та почесним мировим суддею [11, 173].

Напевно, М.І. Неплюєв плідно працював на цих посадах, оскільки влада неодноразово відзначала його діяльність нагородами. Зокрема, 28 червня 1868 р. він був нагороджений орденом св. Станіслава 2 ступеня з імператорською короною [12, арк. 2], а 14 червня 1869 р. «по всеподданнейшему докладу г. Министра внутренних дел об отлично-усердной службе Глуховского уездного предводителя дворянства и председателя Глуховских уездных: Межевой комиссии и земской управы гвардии штабс-капитана Николая Неплюева Государь Император соизволил пожаловать кавалером ордена св. Анны 2-й степени» [13, арк. 1].

Помітна його діяльність у роботі Чернігівського губернського земського зібрання, де він мав авторитет серед частини гласних – великих землевласників. Зокрема, на засіданні у грудні 1866 р. у зв'язку із залишенням посади К.С. Троциною, відбулися вибори члена Попечительної ради Чернігівської жіночої гімназії. На цю посаду був обраний «гвардии штабс-капитан Николай Иванович Неплюев» [14, 7]. На четвертій черговій сесії губернського земського зібрання 10-21 листопада 1868 р., за відсутності Чернігівського

губернського предводителя дворянства І.М. Дурново, М.І. Неплюєв «по Высочайшему повелению» виконував обов'язки голови зібрання [15, 531].

На засіданнях Чернігівського губернського земського зібрання він активно захищав інтереси свого стану. Дослідник земства Б.Б.Веселовський зазначає: «В 60-х годах в губернском земстве господствовала партия губернского предводителя И.Н. Дурново, М.О. Миклашевского и Н.И. Неплюева (в 1872-1889 гг. губернский предводитель дворянства). Она отвергала все, что существенно затрагивало землевладельческие интересы» [2, 303]. Протягом тривалого часу ця партія гальмувала дослідження стану постійно голодуючого населення Суразького та Мглинського повітів. Зокрема, 30 жовтня 1870 р. Чернігівська губернська земська управа запропонувала земському зібранню «ходатайствовать о понижении выкупных платежей до размера, соответствующего доходу с земли, и избрать особую комиссию для подробного исследования на месте положения дела и предоставления правительству результатов этого исследования» [16, 140]. Але голова зібрання М.І. Неплюєв не дозволив обговорення пропозицій управи. На знак протесту голова губернської земської управи О.П. Карпінський і увесь її склад зробили заяву про вихід у відставку, і разом з ними 11 гласних залишили зал засідань [16, 141].

На Чернігівських губернських дворянських виборах 1872 р. М.І. Неплюєв був обраний Глухівським повітовим предводителем дворянства та кандидатом на посаду Чернігівського губернського предводителя і на останній посаді був затверджений імператором. М.І. Неплюєв виконував обов'язки Чернігівського губернського предводителя дворянства упродовж сімнадцяти з половиною років, перебираючись на цю посаду кожні три роки. Зокрема, на засіданні Чернігівського губернського дворянського зібрання 29 травня 1881 р. кандидатами на посаду губернського предводителя дворянства були обрані «действительный статский советник Николай Иванович Неплюев, получивший балов избирательных 128, неизбирательных 68, и камергер Двора Его Императорского Величества Василий Аркадиевич Кочубей – 107 избирательных и 89 – неизбирательных». На тому ж таки засіданні були обрані «депутаты для поднесения Его Императорскому Величеству Всепогоднейшего адреса дворянства: действительный статский советник Н.И. Неплюев, действительный статский советник П.И. Скоропадский и князь М.Н. Кейкуатов» [17, 8]. Затвердження М.І. Неплюєва на посаді відбулося незабаром. Місцева преса повідомляла: «Государь император из двух избранных дворянством Черниговской губернии кандидатов на должность местного губернского предводителя дворянства, в 12-й день сего июня, Высочайше соизволил утвердить в должности, состоящего в оной по прежним выборам, дей-

ствительного статского советника Неплюева» [18, 3].

Головуючи на засіданнях Чернігівського губернського земського зібрання, М.І. Неплюєв завжди твердо стояв на сторожі інтересів самодержавства і боровся з будь-якими ліберальними проявами. Зокрема, таким він проявив себе на відомому засіданні Чернігівського губернського земського зібрання 14 січня 1879 р., коли мала обговорюватися відповідь чернігівських земців на відозву уряду до суспільства об'єднати зусилля для боротьби з революційним народництвом, підготовлена земською комісією. Оприлюднити її мав лідер чернігівських лібералів І.І. Петрункевич. Сутність відповіді полягала в тому, що суспільство й громадські установи не мають ніяких громадянських прав, позбавлені свободи слова й друку, зовсім безсилі боротися з цими явищами. Голова зібрання предводитель М.І. Неплюєв не дозволив зачитати її. І.І. Петрункевич, підтриманий більшістю гласних, мужньо відстоював права земства і не побажав підкоритися голові. Зібрання перетворилося на опозиційний мітинг, і голова негайно закритий його. Після цих подій М.І. Неплюєв подав у Міністерство внутрішніх справ відповідну інформацію. Внаслідок цього лідери земського опозиційного руху зазнали переслідувань. Зокрема, І.І. Петрункевич, незабаром після цього виступу, в адміністративному порядку був висланий у Костромську губернію [1, 14-15; 15, 727-728].

На кошти М.І. Неплюєва для боротьби з «ліберальними тенденціями» у земському та міському самоврядуванні у 1877-1878 рр. видавався часопис «Черниговская газета». «Партия Н.И. Неплюева» на початку 1878 р. знищила статистичне бюро губернського земства. У 1880 р. Чернігівська губернська училищна рада під головуванням М.І. Неплюєва за відсутності земських членів ухвалила постанову про неблагонадійність Борзнянської та Чернігівської повітових земських управ та визнала «в принципі» земський вплив на школу шкідливим і клопоталася про відсторонення земства від усякого впливу на навчальну справу [2, 304-305].

Водночас, працюючи на виборних та державних посадах, М.І. Неплюєв різними законними і незаконними засобами збільшував свої статки. Зокрема, Глухівське повітове поліцейське управління доносило Чернігівському губернському правлінню 16 листопада 1868 р., що «в постояльях дворах м. Ямполя, принадлежащих штабс-капитану Неплюеву, выявлены меры старого образца» і ведеться «продажа вина в амбарах постояльях дворов», за що на нього було накладено штраф [19, арк. 1]. Тим не менш, наприкінці життя у власності М.І. Неплюєва знаходилось близько 20 тис. десятин землі, цукрові та горілчані заводи тощо.

Як великий землевласник і промисловець,

М.І. Неплюєв регулярно брав участь у організації губернських сільськогосподарсько-промислових виставок, які періодично проводилися у Чернігові в другій половині XIX ст., і здобував на них певні заохочення. Зокрема, на виставку восени 1865 р. він привіз з Глухівського повіту «земледельческие орудия: деревянные: плуг одноконный, орудие одноконный, плуг пароконный, полольник на одну лошадь; железные: плуг на пару волов, борона тройная на пару лошадей, борона треугольная на одну лошадь и полольник на одну лошадь», а також «бумагу оберточную и сахарную» [20, 287- 289]. За результатами виставки її Комітет 3 жовтня 1865 р. ухвалив рішення надати золоту медаль «за земледельческие орудия – помещику Глуховского уезда Н.И. Неплюеву» [21, 257].

Він був одним з організаторів та учасників виставки, що проходила у Чернігові з 15 вересня по 2 жовтня 1883 р. На ній було представлено 650 експонентів. Її відвідало 8000 осіб. На виставці було продано представлених товарів на суму 1071 крб., 69 чоловік нагороджено медалями. Серед них був М.І. Неплюєв, який отримав «большую серебряную медаль за земледельческие орудия, чугунные и водочные изделия» [22, 1371].

М.І. Неплюєв був «непременным» членом Чернігівського губернського статистичного комітету і плідно працював у ньому. Зокрема, на засіданні Комітету 3 березня 1884 р. він був обраний до складу комісії, яка мала удосконалити таблиці для збирання статистичних відомостей у населених пунктах губернії, а також до комісії з питань створення в Чернігові сільськогосподарського та промислового музею [23, 401-402].

Водночас за посадою чернігівського губернського предводителя дворянства М.І. Неплюєв стояв біля витоків здійснення різних культурних заходів і брав участь у багатьох благодійних організаціях губернії. Зокрема, 14 квітня 1884 р. М.І. Неплюєв разом з Ф.А. Лизогубом, М.О. Константиновичем, П.О. Свечиним, В.Є. Варзаром, І.Л. Шрагом, В.М. Хижняковим на квартирі губернатора князя С.В. Шаховського, під його головуванням провели перше зібрання членів-засновників Чернігівського аматорського музично-драматичного гуртка і обрали його правління на чолі з К.Д. Милорадовичем [24, 161-164].

Протягом багатьох років М.І. Неплюєв перебував у складі правління «Общества вспомоществования нуждающимся воспитанницам Черниговской женской гимназии» і виконував обов'язки скарбника, а його дружина О.М. Неплюєва була головою правління [25, 88]. Він був також дійсним членом «Черниговского губернского попечительства детских приютов», яким керували дружини чернігівських губернаторів, і допомагав йому матеріально [26, 1086].

Загалом упродовж життя за «отлично усердную службу» М.І. Неплюєв був нагороджений орденами св. Станіслава 2 ступеню з імператорською короною (1868 р.), св. Анни 2 ст. (1869 р.), св. Анни 2 ст. з імператорською короною (1871 р.), св. Володимира 4 ст. (1872 р.), св. Володимира 3 ст. (1875 р.), св. Станіслава 1 ст. (1880 р.), св. Анни 1 ст. (1883 р.), св. Володимира 2 ст. (1889 р.). За відмінну службу у 1878 р. він отримав чин дійсного статського радника, а в 1886 р. – таємного радника [4, 4].

Останнє в житті М.І. Неплюєва Чернігівське губернське земське зібрання було відкрито 15 січня 1890 р. і він, зазвичай, вів засідання. Однак 16 січня у другій половині дня, після перерви, як зазначалося в журналах засідань, «губернский предводитель дворянства Н.И. Неплюев заявил собранию, что, по случаю своей болезни и с согласия г. начальника губернии, он передаст председательство в собрании г. предводителю дворянства Городницкого уезда Федору Андреевичу Лизогубу» [27, 30]. Він мав намір підлікуватися і продовжити вести засідання, однак 17 січня о 3 годині ранку помер. Того ж таки дня на засіданні Чернігівського губернського земського зібрання головуючий Ф.А. Лизогуб повідомив: «Господа! Я должен сообщить вам с душевною скорбью горестную весть: сегодня в 3 часа ночи скончался наш почтенный председатель Н.И. Неплюев. Я попрошу почтить его память перерывом наших заседаний до завтра, отслужить по нем панихиду и возложить на его гроб венки от губернского земства. Собрание приняло все эти предложения и почтило память покойного вставанием» [27, 42].

Наступного дня зібрання відновило свої засідання у приміщенні міської думи. Гласний І.Д. Рогович сказав декілька слів у пам'ять М.І. Неплюєва. Він, зокрема, зазначив: «Русским был характер, эта доброта, мягкость, то что-то товарищеское, что он вносил в отношения даже к более молодым гласным. Истинно русскими были незыблемая преданность престолу, верным слугою которого он был всегда, и приверженность идее государственного порядка, зорким стражем которого он также никогда не переставал быть. Но это дело охранения порядка ему было очень легко вследствие всеобщего уважения и любви, которым он пользовался среди нас» [27, 45]. Далі І.Д. Рогович наголосив: «Пусть этот пример, Милостивые Государи, послужит для нас также заветом верности русским и земским началам, заветом – сохранять ту горячую беспредельную преданность Государю и сознательное, осмысленное охранение государственного порядка, которым мы были преисполнены до сих пор и которые одушевляют нас в настоящую минуту» [27, 46].

19 січня небіжчика перенесли до кафедрального

собору. Наступного дня після літургії та відспівування тіло для поховання відправили до родинного маєтку у м. Янполь Глухівського повіту [4, 4]. 17 червня того ж таки року через п'ять місяців після смерті труну з останками М.І.Неплюєва було опущено у спеціально збудований склеп у Преображенській церкві м. Янполя [28, 4].

За життя М.І. Неплюєв прибрав до власності великі земельні володіння. У Глухівському повіті син Неплюєва Микола Миколайович на початку ХХ ст. володів 16692 десятинами землі і був другим найбільшим землевласником Чернігівської губернії [29, XVII]. Невдовзі після смерті М.І. Неплюєва невідомий автор «Записки о положении крестьян в Черниговской губернии» писав: «Тяжба между Неплюевым и бывшими государственными крестьянами (прежде монастырскими) села Юриновки Новгород-Северского уезда за сенокосы и пашни в урочище «Дуброва» в количестве 3000 десятин тянулись с 1812 по 1864 год и закончились на пользу крестьян, но в результате подлога эти земли удерживал Неплюев. «Ведомство государственных имуществ», на бумагах, было постоянно на стороне крестьянского общества, но с землею позволяло Неплюеву, ныне умершему, поступать, как ему это было угодно. Можно думать, что наследник Неплюева, человек очень хороший, честный и богатый, убедившись из открывшихся в настоящее время документов, что отец его непосредственно участвовал в подлогах, не допустит дела до суда и окончит его миролюбивым соглашением без огласки» [30, арк. 3]. Напевно, так і відбулося, бо у сина М.І. Неплюєва вже не згадуються новгород-сіверські володіння.

Отже, М.І. Неплюєв був чиновником свого часу і непохитно стояв на захисті основ самодержавства на засіданнях губернських земських зібрань. Водночас він керував багатьма благодійними закладами, брав участь в організації культурних заходів, які проводились у Чернігівській губернії. Не забував він і особистих інтересів, збільшуючи власні маєтки та прибутки.

Посилання

1. Белокопский И.П. Земское движение. – М., 1914. – 397 с.
2. Веселовский Б. История земства за сорок лет. – СПб., 1911. – Т. 4. – 696 с.
3. Милорадович Г.А.Родословная книга Черниговского дворянства. – СПб., 1902. – Т. 2. – Ч. 6. – 316 с.
4. Некролог // Черниговские губернские ведомости (далі – ЧГВ). – 1890. – № 8. – 28 января. – Часть неофициальная.
5. Журналы заседаний Глуховского уездного земского собрания // Уездные земские собрания Черниговской губернии 1865 года. – Чернигов, 1865. – С.19-32.
6. Журнал Глуховского уездного земского собрания. 11 ноября 1865 года // Чрезвычайные уездные земские собрания Черниговской губернии 1865 года. – Чернигов, 1866. – С.67-77.
7. Сотников С.В. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания (XIX – XXXV сессий) 1883 – 1889 годов с кратким сводом постановлений за время с 1865-го по 1882 г. (I – XVIII с.с.) / С.В.Сотников. – Чернигов, 1902. – 619 с.

8. Журналы заседаний Глуховского уездного земского собрания // Уездные земские собрания Черниговской губернии 1865 года. – Чернигов, 1865. – С.207-231.

9. Мнение гласных Глуховского земского собрания Н.И. Неплюева и Ф.Д. Красовского по вопросу о межевании // Уездные земские собрания Черниговской губернии 1865 года. – Чернигов, 1865. – С.245-260.

10. Отдел первый // ЧГВ. – 1866. – № 24. – 12 июня. – Часть официальная.

11. Отдел первый // ЧГВ. – 1866. – № 31. – 31 июля. – Часть официальная.

12. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 127, оп. 12 а, спр. 350, арк. 2.

13. ДАЧО, ф. 127, оп. 13 а, спр. 520, арк. 1.

14. Объявления и извещения // ЧГВ. – 1867. – № 2. – 8 января. – Часть официальная.

15. Холмский А.И. Свод постановлений Черниговского губернского земского собрания 1865 – 1882 / А.И.Холмский. – Одесса, 1884. – 729 с.

16. Хижняков В.М. Воспоминания земского деятеля. – Пг., 1916. – 251 с.

17. Журналы Черниговского губернского дворянского собрания 1881 года. Мая 29 дня // ЧГВ. – 1881. – № 30. – 26 июля. – Часть неофициальная.

18. Служебные перемены по Черниговской губернии // ЧГВ. – 1881. – № 26. – 28 июня. – Часть официальная.

19. ДАЧО, ф. 127, оп. 13 а, спр. 3918, арк. 1.

20. Список предметов, представленных на сельскохозяйственную выставку, бывшую в г. Чернигове // ЧГВ. – 1865. – № 48. – 28 ноября. – Прибавление.

21. Журнал заседания Комитета, учрежденного для управления выставкою предметов сельскохозяйственной промышленности, открытою в г. Чернигове. № 2, Октября 3 дня 1865 года // ЧГВ. – 1865. – № 43. – 24 октября. – Прибавление.

22. Список наград, присужденных на Черниговской сельскохозяйственно-промышленной выставке // ЧГВ. – 1883. – № 42. – 16 октября. – Часть официальная.

23. Журнал заседания Черниговского губернского статистического комитета, марта 3 дня 1884 г. // ЧГВ. – 1884. – № 39. – 7 октября. – Часть неофициальная.

24. Журнал заседания Черниговского музыкально-драматического кружка любителей 14 апреля 1884 года // ЧГВ. – 1884. – № 15. – 22 апреля. – Часть неофициальная.

25. Отчет Правления Общества вспомоществования нуждающимся воспитанницам Черниговской женской гимназии за 1883 год // ЧГВ.– 1884. – № 8. – 26 февраля. – Часть неофициальная. – С. 85-89.

26. Отчет Черниговского губернского попечительства детских приютов за 1881 год // ЧГВ. – 1882. – № 45. – 7 ноября. – Часть неофициальная. – С. 1086-1089.

27. Черниговское губернское земское собрание XXV очередной сессии 1889 г., состоявшейся 15 – 25 января 1890 года. – Чернигов, 1890. – 300 с.

28. Борков П. Корреспонденция (Черн. губ. вед.). Янполь / П.Борков // ЧГВ.– 1890. – №49. – 24 июня. – Часть неофициальная.

29. Список 142 потомственных дворян Черниговской губернии, владеющих землею от 1000 д. и свыше // Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства / Г.А. Милорадович. – СПб., 1901. – Т. 2. – Приложения. – С. XVI-XX.

30. ДАЧО, ф. 128, оп. 6, спр. 58, арк. 3.

Рахно А.Я. Земская деятельность Н.И.Неплюева

Статья посвящена анализу жизненного пути и земской деятельности Черниговского губернского предводителя дворянства в 187-1890 гг. Н.И. Неплюева.

Ключевые слова: Николай Неплюев, земство, гласный, губернский предводитель дворянства.

Rakhno O.Ya. M.I. Nepluev's zemstvo activity

The article is devoted to the analysis of M. I. Nepluev's life and zemstvo activity. M. I. Nepluev was the Chernihiv hubernian marshal of nobility in 1872 – 1890.

Key words: Mykola Nepluev, zemstvo, glasnyi, hubernian marshal of nobility.

23.03.2011 р.

УДК 94 (477.51) «18/19»

О.О. Хаценко

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ П.Я. ДОРОШЕНКА У М. ГЛУХОВІ

Стаття присвячена аналізу громадської діяльності П.Я. Дорошенка у м. Глухові. Проаналізовано період його життєвого шляху та діяльності за 1890-1906 рр.

Ключові слова: П. Дорошенко, м. Глухів, музей, лікарня, школа.

Петро Якович Дорошенко (1858-1919) – відомий історик та громадський діяч Чернігівщини та України. Його робота по створенню Глухівського музею знайшла певне відображення у статтях Г.Петрова [1; 2]. Втім, комплексна праця, присвячена громадській діяльності П.Я. Дорошенка у Глухові, відсутня. Відтак наша стаття має на меті певною мірою заповнити цю прогалину.

П.Я. Дорошенко народився 22 листопада 1858 р. на х. Дорошенків Глухівського повіту Чернігівської губернії у відомій козацько-старшинській родині. Його дитячі роки пройшли в Глухівському повіті. Середню освіту він здобув у Новгород-Сіверській гімназії, а потім навчався на медичному факультеті Київського університету св. Володимира.

Закінчивши у 1884 р. університет з дипломом хірурга, П.Я. Дорошенко оселився в рідному Глухові, де почав працювати повітовим земським лікарем. Голова земської управи В.М. Амосов відмічав, що коли він відвідував повітову лікарню, то там завжди був лад, оскільки П.Я. Дорошенко відповідально ставився до своїх обов'язків завідувача лікарні. Він поєднував посаду міського лікаря і лікаря земської лікарні. Міська управа часто зверталась до П.Я. Дорошенка за наданням медичної допомоги вдома мешканцям міста, і жодного разу він не відмовив. На своїх конях, у будь-яку погоду по бездоріжжю, поспішав він на допомогу хворим. Він вів облік хворих, яким надавав допомогу і призначав лікування. Щомісяця П.Я. Дорошенко звітував перед медичним правлінням про лікарську практику в Глухові. Місцеве населення з повагою ставилось до молодого лікаря [3, 5].

Водночас виборцями Глухівського повіту П.Я. Дорошенко обирався повітовим земським гласним і брав активну участь у роботі медичної комісії земства. У вересні 1899 р. повітове земське зібрання доручило йому керувати будівництвом інфекційного відділення лікарні в Глухові. Але П.Я.Дорошенко запропонував доповнити затверджений план будівництва з обов'язковим розміщенням вентиляції і центральної груби. Почати роботи потрібно було терміново, адже на це були виділені кошти в сумі 6680 крб. [4, 270].

16 вересня 1899 р. на зібранні медичної комісії, активним членом якої був П.Я. Дорошенко, розглядався проект розміщення дезінфекційної камери з паровиком у лікарні. На цьому зібранні він запропонував виділити кошти в розмірі 2050 крб., але половину вартості камери, тобто 1025 крб., асигнувати в кошторис 1900 р., а другу половину взяти із місцевого бюджету, адже така камера мала велике значення для здоров'я глухівчан.

П.Я.Дорошенко вболівав за стан лікарні, тому просив виділити кошти на фарбування підлоги у жіночому відділенні 50 крб., на ремонт огорожі біля лікарні – 75 крб. Він був щиро вдячний повітовому предводителю дворянства В.П. Кочубею за дарунок лікарні мікроскопу та лісових саджанців. Ревізійна комісія, яка доповідала на земському зібранні про медичні справи лікарні, дякувала лікареві П.Я. Дорошенку за її гарний стан та якість харчових продуктів для хворих [4, 271].

У 1899 р. Глухівське земство збільшило витрати на медикаменти. Так річним кошторисом було заплановано 6000 крб. на їх придбання, а у 1898 р. ця сума склала 5345 крб. Гласні П.Я. Дорошенко і Я.Є. Тарасов запропонували зібрати всіх земських і міських лікарів, щоб скласти список потрібних медикаментів, але менш дорогих, які будуть купувати для Глухівського земства. 30 вересня 1900 р. В.П. Кочубей як голова земського зібрання згодився на цю пропозицією, бо вона зберігала матеріальну зацікавленість земських платників, а якщо ж було корисно земству, – зобов'язати управу терміново почати закупівлю медикаментів за кордоном [5, 266].

П.Я. Дорошенко турбувався про здоров'я мешканців міста. У 1903 р. він брав участь у обговоренні питання про заснування санаторію для службовців Глухова. Але він висловив думку, що заснування санаторію в дачній місцевості не доцільне, оскільки вчителі не мали потреби в ньому, працюючи 7,5 місяців на рік, а решту часу «дышат чистым воздухом в своих селениях». У гіршому стані знаходились працівники канцелярії, але вони були найбільш зайняті влітку. Він запропонував якщо й заснувати санаторій, то десь у Новгород – Сіверському повіті [6, 40].

На засіданні земського зібрання 28 вересня 1900 р.